

Bochio's krachtbeelden van de Fon en nauwverwante volken (Deel 2)

**De geheimzinnigheid van
Bochio-beelden heeft vooral
te maken met de voorwerpen
die eraan vastgemaakt zijn.
Waarvoor dienden die touwen,
tanden, flesjes en pinnen?**

Bigle-Bochio met ontbrekende lichaamsdelen. Opmerkelijk is dat het oog aan de rechterzijde ontbreekt, terwijl het oor links niet aanwezig is, het been rechts ontbreekt en de arm links. Er zijn gaten gemaakt in het hoofd (kruin), het oor, het been en de bil, hoogte 52 cm.

Bron AM-647-4 Museum Wereldculturen

Als onderdeel van het Vodun-geloof spelen Bochio's in het leven van een aantal, nauw aan elkaar verwante volken in het zuiden van Togo, Benin, Ghana en Nigeria een belangrijke rol (o.a. Fon, Yoruba, Aja, Gun en Ewe). De houten krachtbeelden hebben meestal een menselijke gestalte – soms wordt een tak of wortel gebruikt – en worden met onzichtbare krachten 'geladen'. Elk beeld wordt in opdracht gemaakt voor een specifiek doel.

De beelden krijgen hun kracht door diverse materialen (gif, botten, tanden, schedels) aan het beeld vast te maken en het uitspreken van bezweringen door een bokonon, een priester. De kracht van het beeld wordt geactiveerd door op de Bochio's te offeren.

In deel 1 van dit artikel (Tribale kunst 2019-2) is heel beknopt iets gezegd over het Vodun-geloof en zijn de kenmerken van een Bochio besproken. In deel 2 zal uitgelegd worden waarvoor een Bochio gebruikt wordt en wat de betekenis is van de verschillende materialen die op het beeld worden aangebracht.

Redenen om een Bochio te laten maken

Alleen de maker en de eigenaar van een Bochio is bekend met de reden waarom een bepaald beeld werd vervaardigd. Dit kunnen uiteenlopende redenen zijn. Een beeld kan gemaakt worden om bescherming tegen een specifiek onheil af te roepen, maar het kan ook gemaakt zijn met de bedoeling iets bij een ander te veroorzaken. Blier geeft een overzicht uit de omvangrijke literatuur die zij bestudeerd heeft.

Een algemene reden om een beeld te laten maken is het afroepen van bescherming van huis, eigendommen of gezin, of om Vodun-priesters meer kracht te geven bij het verrichten van hun werk. Vaak wordt vergif gebruikt om een bepaald doel te bereiken. Het (juiste) gif wordt in een flesje of kalebas aan een Bochio vastgemaakt. Het kan bescherming bieden tegen bijvoorbeeld vergiftiging of het kan iemand ongevoelig maken voor een bepaald gif. Ook kan het

er voor zorgen dat je niet gebeten wordt door mensen, dieren of slangen.

Toevoeging van gif kan er ook voor zorgen dat de eigenaar krijgt wat hij wenst, dat hij vertrouwen en kracht opbouwt, een lang leven krijgt, zich beschermt tegen de toverkracht van anderen of om kan gaan met obsessieve gedachten, angsten en geesten. Het kan bescherming bieden tegen ziektes als lepra en reumatiek.

Vodun-altaar. Foto Dominique Schwarz Abomey, Benin 2003 Wikipedia

Vele Bochio's worden gemaakt om daden van anderen te bevorderen of juist tegen te gaan. Denk hierbij aan het verliefd worden van een beoogd partner. Bochio's worden ook gebruikt met kwade bedoeling naar anderen. Zo worden ze ingezet om een bepaalde ziekte naar iemand te sturen, iemand een slecht geweten te geven of vergeetachtig te maken of meer algemeen om iemand in gevaar te brengen. Ze kunnen zelfs gebruikt worden om iemand op afstand te vergiftigen, gek te maken of dood te wensen. Als anderen met een Bochio ook deze bedoelingen hebben, kan een beeld gemaakt worden om deze kwaadwilligheid terug te sturen.

De betekenis van het toevoegen van (delen van) dieren

Naast gif worden er ook vaak specifieke delen van bepaalde dieren aan een Bochio toegevoegd. Dit kan afkomstig zijn van zoogdieren, vogels, reptielen en am-

fibieën, omdat aan deze dieren bepaalde krachten worden toegeschreven.

Zoogdieren

De hoorns van een ram zorgen ervoor dat gevaar wordt afgewend en het bevordert het vertrek van iemand, die gevaar wil stichten,

Botten van honden maken je wakker als er gevaar dreigt. De hond is belangrijk, omdat de geest van de hond de persoon zal verdedigen en de oorzaak van het kwaad zal bijten.

Ratten bevorderen dat een uitgesproken vloek zijn doel niet bereikt.

Apen behoeden jagers, zwangere vrouwen en kinderen voor gevaar, hetgeen in overeenstemming is met het lange leven van deze dieren.

De tand van een nijlpaard geeft onzichtbaarheid.

Stekels van stekelvarkens en egels geven moed en zekerheid.

Schubdieren zijn dankzij hun ondoordringbare huid in staat om personen te beschermen tegen kogels.

Katten, die bij de Fon met toverkracht verbonden zijn, helpen bij het beslechten van ruzies.

Vogels

Het bloed van een haan wordt, omdat de haan de nieuwe dag aankondigt, geassocieerd met vereeuwiging van het menselijk leven.

De grijze roodstaartpapegaai helpt communiceren en ondersteunt het geheugen en brengt succes bij examens. Hun felrode staart geeft weerstand en een lang leven, omdat de rode kleur van de staartveren er niet uit te spoelen is.

Uilen zijn aantrekkelijke nachtvogels waarover het geloof bestaat dat ze zowel toverkunsten bevorderen als bescherming bieden tegen soortgelijke zaken.

De schedel van de eend roept stilte op. Daarom is de snavel altijd afgebonden of gesloten. Om het meer kracht te geven kan ook nog een hangslot in de snavel worden gezet. Soms wordt een klein stukje menselijke schedel toegevoegd om de werking nog sterker te maken.

Reptielen en amfibieën

Reptielen en amfibieën komen vaak voor als toevoegingen bij Bochio's. Omdat alle reptielen en amfibieën slechte dingen voorkomen, bevorderen ze een lang leven en wijsheid.

Hagedissen, die zwijgzaam door het leven gaan en hun hoofden zwijgzaam schudden, worden geacht een vijand te ontwapenen door hen het spreken te ontnemen.

Kameleons helpen iemands leven te veranderen en voor rijkdom te zorgen.

Krokodillen voorkomen niet alleen ongelukken op het water en verdrinking, maar lossen ook taaie problemen op. Krokodillen kunnen namelijk door hun kennis moeilijke problemen oplossen.

Pythons bevorderen rust en welbehagen.

Huid, botten en gif van andere slangen helpen om slangenbeten te voorkomen.

Schildpadden, bekend van hun harde beschermende schild, bevorderen dat problemen verdwijnen en oppositie niet werkt.

Typologie van de Bochio

Er zijn vele indelingen gemaakt, hier wordt de indeling van Blier gevolgd.

Gebonden Bochio (Bla-Bochio)

Het meest voorkomende type is de Bla-Bochio, Bochio's die omwonden zijn met katoenen koord, doek, bont, kettingen, in elkaar gedraaide veren, twijgen of ranken die vaak in dierenbloed gedrenkt zijn. Het vastbinden dient om krachten te activeren.

De plaats van de binding is bepalend voor het te bereiken doel. Vastbinden wordt geassocieerd met angst, beklemming of de dood. De Fon binden het lichaam van hun doden voor de begrafenis en het snoer dat dan wordt gebruikt, wordt adoblakan genoemd. Het adoblakan is om deze reden vaak gebonden rond de taille van een Bla-Bochio, vooral bedoeld om problemen met betrekking tot de dood te overwinnen.

Vastbinden is ook nauw verbonden met slavernij, de term voor slaaf in het gebied van de Fon is kannumon, 'degene die in koorden blijft'. Bla-Bochio's helpen daarom bij problemen zoals

1. Kpodohonme-Bochio, hoogte 54,5 cm. Bron Am 490-5 Museum Wereldculturen 2. Krachtobject (een houten pin met een hondenschedel) geheel bedekt met offermateriaal, hoogte 32 cm. Bron Am 582-7 Museum Wereldculturen 3. Bochio van de Adja/Aja, Togo. 19e - 20ste eeuw, hoogte 44 cm. Bron Virginia Museum of Fine Arts 4. Wutuji-Bochio, hoogte 34 cm. Bron Am 568-9 Museum Wereldculturen 5. Bochio van de Quatchi, Togo, hoogte 45 cm. Bron Am 592-10 Museum Wereldculturen

Wutuji-Bochio van de Fon, 19e – 20ste eeuw, hoogte 40 cm.
Bron Yale University Art Gallery

gevangenschap, impotentie en persoonlijke pijn. Hoewel ze vaak verwant zijn met negatieve ideeën, worden bindingen ook geassocieerd met positieve waarden zoals het leven. Zwangere vrouwen dragen bijvoorbeeld vaak speciale koorden rond hun heupen als bescherming tegen een miskraam.

Gebonden benen bij Bochio's geven verlamming, terwijl een gebonden nek een gestoorde spraak geeft. Een gebonden borst geeft verstikking. Een gebonden kaak: het verlangen om een getuige te laten zwijgen of iets in de doofpot te stoppen.

In situaties, die als bijzonder dreigend worden ervaren, gebruikt men dikwijls Bochio-figuren waarbij touw is verwerkt. Touw heeft namelijk een bijzondere betekenis: het geeft de continuïteit van het leven aan. Met behulp van Bla-Bochio's kun je een gevangenschap trotseren, zoals vroeger slavernij of vandaag een ziekte. Je kunt ook via een Bla-Bochio andere personen aan je binden, zoals bijvoorbeeld bij verliefdheid. De Bla-typen kennen mengvormen met onder meer de Kpodohonme-typen.

Kpodohonme-Bochio

De Kpodohonme-Bochio's worden gekenmerkt door de gaten in hun oppervlak waarin pinnen of andere voorwerpen, zoals kruiden of gif zijn geplaatst. Het gat symboliseert dat de kern van het probleem bereikt wordt.

Om de Kpodohonme-Bochio te activeren, moet men een spreuk uitspreken in het gat waar vaak 'medicijnen' in zijn gestopt. Het gat wordt vervolgens afgesloten met een pin of keg en bevat aldus een wens, verlangen of angst, die het beeld moet bevorderen of tegengaan. Voorwerpen met hangsloten kunnen gezien worden als een meer moderne wijze van het inslaan van houten keggen.

Een hangslot wordt gebruikt om een pact af te sluiten. Deze kan ook gerechtigheid geven, een gelofte uitvoeren of een liefdespact verzegelen.

De precieze plaatsing van de gaten in het lichaam is essentieel voor de betekenis ervan. Een pin in de borst zal het

welbevinden bevorderen en het hart kalmeren of met een negatieve bedoeling verstikking tot gevolg hebben. Een pin in het hoofd kan spraakloosheid, verlies van geheugen en gebrek aan bewustzijn veroorzaken. Geplaatst in de dijen of billen kunnen pinnen leiden tot onbeveiligheid.

Bevestigd aan de armen kunnen pinnen iemand verhinderen aan te vallen. Als de pennen worden verwijderd, wordt de kracht ongedaan gemaakt.

Gedeformeerde Bochio (Bigble-Bochio)

Bigble-Bochio's zijn afbeeldingen van mensen, die aan ziektes of misvormingen lijden. De ziektes worden meestal symbolisch weergegeven door ontbrekende delen van het lichaam of juist een veelvoud aan lichaamsdelen of zintuigen. Bij sommige van deze figuren ontbreken de benen of armen, maar verreweg de meest voorkomende beelden zijn die met twee koppen, gezichten of lichamen. In sommige zijn gelaatstreken gesneden aan de voor- en achterkant; in andere worden twee of meer koppen op een enkel paar schouders geplaatst, in weer andere steunen een enkel paar benen en heupen twee torso's. Beelden van dit type worden vaak gebruikt als bewakingsfiguren om het huis, de tempel of de stad te beschermen. Een Janus Bochio, genoemd naar de Romeinse god met twee hoofden, speelt een belangrijke rol bij het beschermen van bewoners tegen het kwaad, omdat ze geassocieerd worden met zicht in twee richtingen. Deze sculpturen kunnen hun macht ontlenen aan goden zoals Mawu, de zonnegod, of Fa, de godheid van geomantie (waarzeggen met markeringen in het zand al dan niet door het verstrooien van steentjes, schelpen of zaden). Van beide wordt gezegd dat ze meervoudige ogen hadden. Dit type Bochio kan ook toverij tegengaan of de kwaadwillende bedoelingen van een tovenaer bevorderen.

Dubbelfiguren van man en vrouw worden gebruikt om de banden tussen man en vrouw te versterken. Om de werking in gang te zetten kan eenvoudigweg een verzoek aan het dubbelbeeld gedaan

1. Vodun-Bochio, hoogte 85 cm. Bron Am 304-14 Museum
Wereldculturen
2. Bochio van de Quatchi, Togo, hoogte 26 cm.
Bron Am 611-4 Museum
Wereldculturen
3. Kudio-Bochio, laat 19e eeuw, hoogte 102 cm.
Bron Saint Louis Art Museum

worden; daarna zal het vanzelf worden overgedragen op het echte leven. Na het verzoek moet het beeld worden besproeid met alcohol en bedekt met fijngekauwde zaden en noten.

Gezwellen of zwangere Bochio (Wituji- of Wutuji-Bochio)

Wutuji-Bochio worden geassocieerd met bescherming van de gebruiker tegen infecties, ziekte, emotionele stress en tovenarij en worden gekenmerkt door verschillende uitstulpingen, bulten of verdikkingen. Deze verdikkingen, die meestal op de buik of rug zijn aangebracht, bevatten in veel gevallen geheime stoffen, zoals zaden, poeders, oliën of alcohol, die bij activering de wereld om hen heen sterk kunnen beïnvloeden.

Bochio's van dit type duiden op vruchtbaarheid, ze worden soms nyandohwe 'zwangere vrouw van het huis' genoemd. Hun gezwollen vorm refereert aan zwanerschap of de last van het dragen van een kind op de rug, maar ze worden ook geassocieerd met geboorte en moederschap.

In negatieve zin worden Wutuji-Bochio's gebruikt bij het uitvoeren van bezwerende handelingen, om kwade bedoelingen op afstand naar een slachtoffer te brengen.

Bochio met toverkracht (Kennesi-Bochio)

Dit type Bochio's behoren tot de meest gevreesde, edoch de meest gewaardeerde Bochio's, omdat ze zowel beschermen tegen de kwaadaardige effecten van tovenarij als de vaak kwade bedoelingen van een Vodun-priester versterken. Zo'n priester kan deze beelden 'binnentreden' om als geest je huis te bezoeken voor zowel goede als kwade zaken. Hoewel dit type geen bijzondere kenmerken heeft, zijn er toch een aantal eigenschappen die opvallen. Net als bij de gezwollen Bochio's zijn tover-Bochio's vaak voorzien van een grote maag, hetgeen refereert aan de alles opslokkende eigenschap van een tovenaars. Sommige beelden zijn bezet met stukjes aardewerk, hetgeen armoede of vernietiging

aangeeft. Het gezicht heeft soms een grote mond, prominente tanden en twee grote ogen of vier ogen. Omdat varkens soms hun kroost opeten, worden ze vereenzelvigd met tovenaars. Tover-Bochio's bevatten daarom soms botten van varkens.

Vodun-Bochio

Veel elementen uit andere types komen bij de Vodun-Bochio's voor, maar kenmerkend is dat er kauri's als ogen gebruikt worden of dat het beeld met kettingen van kauri's behangen is. Vaak is gemakkelijk te herkennen voor welke godheid de sculptuur is gemaakt vanwege bepaalde kleuren of materialen die worden gebruikt. Kralen zijn belangrijk, omdat elke godheid zijn eigen kleur heeft. Ook delen van dieren spelen een rol. Zo wordt de godheid van het hemelse licht, Lisa of Mawu, voorzien van delen van de kameleon en de hagedis. Stippen op het beeld of een rokje van raffia horen bij Sagbata, de god van de pokken. IJzeren voorwerpen zijn kenmerkend voor de dondergod Hevioso en de ijzergod Ga.

Kudio-Bochio

De Kudio, wat 'wachter' betekent, zijn de vaak lange smalle beelden voorzien van een houten of ijzeren staaf. Ze functioneren als bliksemafleider voor hun eigenaar door kwade krachten en slechte invloeden naar zich toe te trekken. Meestal zijn bij de Kudio-Bochio's alleen de ogen, neus, mond en geslachtsdelen afgebeeld en worden weinig andere materialen toegevoegd.

De stijlgebieden van de Bochio's

Omdat Bochio's in een groot gebied en door een groot aantal stammen (o.a. Fon, Yoruba, Aja, Gun en Ewe) worden gebruikt, zijn er verschillende stijltypen te onderscheiden en hoewel de culturele verscheidenheid is afgenomen, heeft dit niet geleid tot het verdwijnen van de specifieke stijlkenmerken van elke etnische groep. Zo hebben de Bochio's die door de Yoruba gemaakt zijn meestal

Twee bijzondere Bochio's uit de collectie van Rob Aussen

Het waren de hier afgebeelde Bochio's uit de collectie van Rob Aussen, die de aanleiding waren een artikel over Bochio's te schrijven. De twee Bochio's vroegen de aandacht, omdat het gedeelte dat in de grond zit het spiegelbeeld is van het bovengrondse deel. Bovendien is het bijzonder dat het hier om een echtpaar gaat, hetgeen niet vaak voorkomt.

Deze paalachtige Bochio's behoren tot het type Kudio-Bochio. Ze worden in de grond naast de ingang van een woning geplaatst en fungeren als bewakers voor levende personen. Door kwade krachten aan te trekken, leiden ze het onheil af van hun eigenaar.

Kudio-Bochio's variëren sterk in grootte. De hier afgebeelde exemplaren zijn circa 50 cm. Aan de Bochio's zijn, zoals gebruikelijk bij dit type, geen voorwerpen vastgemaakt. Wel hebben ze, zoals bij Kudio-Bochio's vaak het geval is, een gat in het deel onder de grond. De reden is onbekend.

Ze zijn gemaakt in de stijl van de Guin, aangezien de armen en benen los van het lichaam gesneden zijn.

In de geraadpleegde literatuur en digitale museumcollecties zijn geen exemplaren gevonden, die aan de onderzijde van de paal nog een sculptuur hebben.

Bruno Claessens van veilinghuis Christie's is van oordeel dat het hier goede stukken betreft.

Foto Anja Ditzel

elliptische ogen, die van de Hueda ronde vormen en is de invloed van de Gun zichtbaar doordat de armen en benen worden afgebeeld. De Bochio's van de Quatchi hebben vaak driehoekige hoofden en een ovaal gezicht met vooruit gestoken neus, ogen en mond. Bij de Mahi-Bochio's zijn de onderarmen gebogen, tegen het lichaam liggend, met de vingers gespreid bij de heupen. De Bochio's van de Aja kenmerken zich door hun rechte lijnen, ze hebben een brede nek en een vierkant hoofd met nauwelijks gezichtskenmerken en de armen en benen vormen vaak een vierkant. Dit heeft erin geresulteerd dat Blier in de twintigste eeuw nog een elftal stijlen heeft onderscheiden.

Tot slot

Het verzamelen van Bochio's vereist de nodige studie van de typen en het ontstaan van het patina, aldus Ann de Pauw en ze vervolgt: 'Veel Bochio's die de laatste 20 jaar in de handel zijn gekomen, zijn van recente oorsprong en het gebruik is twijfelachtig'. Na 2000 was de markt voor Bochio's ontwaakt en de kopieerindustrie floreerde in Lomé en in Bohicon'. Mercier en Lombard, twee voormalige directeuren van het Instituut Français d'Afrique in Benin, maakten in 1959 al melding van beelden in dezelfde stijl, die door allerlei ambachtslieden aan Europeanen verkocht werden. Er worden echter nog steeds authentieke Bochio-figuren in Benin geproduceerd, maar op een andere manier aldus de Pauw. 'Jonge gezeters kopen hun Bochio in 'ateliers' langs de weg. De toewijding en kennis lijken verdwenen. De stukken, die om traditionele redenen zijn gekocht, zijn soms dezelfde als die op de ambachts- en toeristenmarkten worden aangeboden. Het is goed om te weten dat men bij Bochio-figuren altijd het hout kan zien. Als het hele stuk van boven naar beneden (of zelfs de onderzijde) wordt 'opgeofferd', kun je er bijna zeker van zijn dat het nep is. Offermateriaal wordt immers geleidelijk toegevoegd, soms slechts een paar druppels per keer, wat resulteert in een constructie

Een Vodun-priester of Bokoonon.

Foto Anna Ovaska Flickr

van lagen. De dikte van die lagen varieert afhankelijk van de locatie waar offers werden gebracht aan de Bochio. Daarom vind je nooit een homogeen offerpatina op Bochio-figuren'.

smitwoud@xs4all.nl

Dit artikel is ontleend aan diverse studies van Suzanne Preston Blier en Christian Merlo. Informatie uit de tentoonstellingscatalogi van Jacques Kerchache en een interview met Ann de Pauw.

Bronnen

- Blier, S.P. (1996). *African Vodun: Art, Psychology, and Power*. Chicago: U Chicago PRESS
- Fondation Cartier. (2011). *Vodun, African Voodoo*. Munich: Hirmer Verlag
- Boudre, D. (2014). *Fétiches de l'ancienne Côtes des Esclaves* Toulouse: Toguna
- Brosthaus, K. H. & Schlothauer, B. (2008). *Skulpturen und Objekte aus der Region des Königreiches Dahomey*. Sammlung Birgit Schlothauer und Gustav Wilhelm. Marl: Skulpturenmuseum Glaskasten Marl
- Cosgrove, A. (2018). Dealer spotlight: Ann de Pauw Belgium. Geraadpleegd jan. 2019 <https://www.imodara.com/magazine/dealer-spotlight-ann-de-pauw-belgium/>
- Hubner I. (1996). *Geest en Kracht, Vodun uit West-Afrika*. Berg en Dal: Afrika Museum
- Kerchache, J. (1996). *Botchio sculptures Fon, Bénin*. Vienne: Espace Paul Rebeyrolle Eymoutiers haute
- Merlo, C. (1977). *Les 'Botchio' en civilisation béninoise*. Bulletin Annuel Musée d'ethnographie Genève nr 20, p 97-115
- Schoffel, S. (2014). *Vodoun Fon. Entre Art et Matière*. Exposition présentée à la BRAFA 59ème Brussels Antiques & Fine Arts Fair